

УДК 159.9

Організаційна психологія, економічна психологія

С.М.Кучеренко

к. психол. н., доцент, доцент кафедри психології
діяльності в особливих умовах
Національний університет цивільного захисту
України

Н. С. Кучеренко

к. психол. н., старший викладач кафедри
практичної психології
Українська інженерно-педагогічна академія

**ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА
ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СЛУЖБОВО – БОЙОВОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ**

У статті визначається стан проблеми комплексної оцінки психологічної готовності майбутніх офіцерів технічного профілю до організації службово – бойової діяльності в особливих та екстремальних умовах. Пропонуються деякі підходи до її рішення з урахуванням останніх досягнень в області психології праці, організаційної психології. Визначаються компоненти котрі грають провідну роль у подоланні конкретних труднощів професійної діяльності. Запропоновано підхід до комплексної оцінки психологічної готовності випускника до професійної діяльності, який має включати оцінку наступних етапів - формування професійних намірів, професійного навчання та професійної адаптації. Кожен з цих етапів має свої особливості, з застосуванням певних підходів до їх визначення.

***Ключові слова:** психологічна готовність, службово – бойова діяльність, особливі умови діяльності, професійні наміри, професійне навчання, професійна адаптація.*

Постановка проблеми. В даний час існують різні підходи до проблеми визначення готовності випускників вузів до професійної діяльності. Однак не існує підходу, який отримав би повне визнання.

Визначити готовність особистості до професійної діяльності - це значить мати уявлення про рівень розвитку її основних підструктур: за професійним спрямуванням, професійної компетентності, яка включає в себе знання, вміння і навички з обраної спеціальності, психічних процесів - волі, почуттів, сприйняття, пам'яті, мислення, біопсихічних властивостей - темпераменту, статевих і вікових властивостей.

Особливо пильну увагу, в теперішній час, потрібно приділяти психологічній готовності до професійної діяльності керівників як цивільних організацій, так і особливо військових підрозділів, майбутніх офіцерів, котрі безпосередньо здійснюють службово-бойову діяльність в особливих та екстремальних умовах. Тобто їх психічному стану, що сприяє подоланню конкретних труднощів професійної діяльності, у якому провідну роль грають наступні компоненти:

- мотиваційний – різні мотиваційні тенденції, що виконують спонукальну, утворюючу та регулятивну функцію;
- емоційно-вольовий, що виконує контрольно - оцінючу функцію;
- пізнавальний, що забезпечує функцію створення, структурування орієнтовної основи професійної дії, поточного аналізу та прогнозування динаміки професійних ситуацій;
- операційний, що передбачає володіння способами та прийомами, необхідними навичками й уміннями з використання спеціальної техніки та обладнання, високу фізичну підготовленість;

- комунікативній, який характеризує соціально-психологічний аспект діяльності майбутнього офіцера технічного профілю, стан його готовності до взаємодії з особовим складом, товаришами по службі.

Все це є дуже важливим при формуванні психологічної готовності майбутнього офіцера до організації діяльності в особливих умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Готовність до діяльності це складний цілеспрямований прояв особистості, вивченням котрого займалися багато дослідників і які по-різному її трактують. Н. Д. Левітін визначає психологічну готовність як тимчасову готовність і працездатність, Є.П. Ільїн - як оптимальний робочий стан, В.Н. Пушкін - як готовність до екстремальної діяльності, пильності, А.Ц. Пуні - як стан психологічної готовності до змагання тощо. Різні визначення психологічної готовності багато в чому обумовлено особливостями структури діяльності людини і різними теоретичними підходами дослідників. Проведені численні дослідження показали, що психологічна готовність має певну динамічну структуру взаємопов'язаних елементів. М.І. Дьяченко та Л.А. Кандибович у своїх дослідженнях визначили особливу її динамічну структуру. У свою чергу, в дослідженнях В.А. Моляко виділені складові, які включаються в структуру загальної та психологічної готовності до праці. Так, сюди віднесено психофізіологічні якості особистості, фізіологічні складові: динамічні стереотипи, діяльність функціональної системи, прояв домінанти, утворення та функціонування установки та ін. Основними психологічними компонентами готовності, як стійкої характеристики особистості, є знання, вміння, навички, мотиви діяльності.

Є.А. Клімов розглядає працю як системне психічне утворення, що характеризується чотирма ознаками, які потім отримують диференційовану оцінку. Для оцінки рівня сформованості даних ознак введена їх градація за п'ятибальною шкалою, яка дозволяє оперативно оцінити індивідуальні ситуації в практичній роботі. У роботах Т.В. Кудрявцева розглядається психологічна готовність випускників професійних навчальних закладів до діяльності як складне багаторівневе утворення, що включає як операціональні, так і

особистісні компоненти: установка на працю, професійно значущі якості, знання, вміння, навички за спеціальною діяльністю, особливості емоційних і вольових функцій людини, особливості мотивів і інтересів до праці. Тобто, виходячи з вище зазначеного можна стверджувати, що дослідження проблеми психологічної готовності майбутніх офіцерів технічного профілю є

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи організаційну діяльність майбутніх офіцерів технічного профілю її можна визначити як інтегративну інженерно-технічну, технологічну, психолого-педагогічну, що включає профорієнтацію і профадаптацію особового складу, діагностику професійної підготовленості, їх вихованості і психічного розвитку, керівництво технічною творчістю, проектування процесу професійної діяльності, його техніко-технологічне оснащення, здійснення виховного та навчального процесів, формування команди, впровадження інновацій, самоосвіта та підвищення кваліфікації.

Виходячи з цього можна говорити про те, що підхід до комплексної оцінки готовності випускника до професійної діяльності повинен включати в себе оцінку наступних етапів - сформованості професійних намірів, професійного навчання і професійної адаптації. Кожен з цих етапів має свої особливості і на кожному застосовуються певні підходи до його визначення.

На першому етапі - формування професійних намірів - критерієм є соціально та психологічно обґрунтований вибір професії. Вивчаються ті чинники, які безпосередньо впливають на вибір професії: зміст освіти і досвід курсантів, передбачувані життєві перспективи, усвідомлення об'єктивних потреб в різних видах праці, значимість і престижність професії та ін. До факторів, що впливає на професійні наміри можна віднести:

- а) вимоги батьків, родичів, адміністрації;
- б) соціальний престиж професії батьків, їхнє ставлення до своєї роботи;
- в) навчально-виробнича діяльність;
- г) інтерес до навчальних предметів і деякі інші.

На другому етапі - професійного навчання, коли здійснюється процес цілеспрямованої підготовки до майбутньої діяльності, критерієм є професійне самовизначення, яке безпосередньо пов'язане зі зміною мотиваційної сфери курсанта.

В даний критерій включаються такі групи

1. Інженерно-технічні вміння, які включають в себе: загально - інженерні, конструктивно-технічні, організаційно-технологічні, вміння по галузевій спеціалізації, а також виробничо-операційні вміння.

З причини того, що технічні поняття відрізняються від природничо-наукових такими особливостями як:

1) об'єктивно є продуктом конкретизації і практичного застосування декількох, природно отриманих понять (поняття про деталі увібрало в себе відомості з геометрії, хімії і т.д.);

2) є менш узагальненими і абстрактними ніж природно - наукові, характеризуються значним ступенем конкретності та образності.

Тому при визначенні готовності фахівця до діяльності в екстремальних умовах виділяються два типи критеріїв оцінки технічних знань.

До першого типу віднесено критерії, які використовуються при прямому відтворенні знань, і розділені на дві групи:

1-а кількісні - повнота обсягу відтворюваних знань, тобто ступінь подання до них всіх понять, уявлень і фактів, що відносяться до певної теми, міцність знань, тобто тривалість їх збереження в пам'яті з моменту засвоєння.

До 2 - ої групи якісних критеріїв відносяться усвідомленість знань, які характеризуються розумінням істотних зв'язків між досліджуваними предметами і явищами, швидкість актуалізації знань при опитуванні, тобто швидкість з якою відповідає, відшукує в пам'яті необхідну інформацію і дає точну відповідь відповідно до заданого йому питанням.

До другого типу критеріїв відносяться ті, які характеризують знання з боку застосовності до вирішення певних практичних завдань, тобто з точки знання їх функціонування в структурі відповідних умінь (впізнання технічного

об'єкта, розробки або конструювання вузла виробу з використанням раніше досліджуваних правил, понять, визначень і т.д.). Це такі критерії як:

1) повнота і точність актуалізації знань, необхідних для вирішення даного завдання, яка здійснюється відповіддю на питання, заданого собі курсантом. Для цього йому необхідно мати повне уявлення про критерії, за якими оцінюються всі рівні засвоєння даного матеріалу і досить високий рівень розвитку аналітичного мислення, яке дає можливість з декількох способів вирішення технічної задачі вибрати найбільш оптимальний;

2) продуктивність знань, яка відображає творчий потенціал курсанта, здатність при вирішенні проблемних завдань, переробляючи самостійно наявні знання, формувати у себе нові поняття.

2. Організаційні вміння - оцінюються вміння з планування службово – бойової діяльності та навчально-виховного процесу, діагностики рівня готовності курсантів, особового складу виконувати професійні функції в реальній обстановці, безпосередньо в особливих та екстремальних умовах, формування колективу, розвитку професійно важливих якостей особового складу, встановленню дисципліни, вибору оптимальних засобів впливу і взаємодії, організації самовиховання і самоврядування, формування професійної спрямованості курсантів. Оцінюються інтегральні професійні вміння з реалізації службово - бойової діяльності: формування професійної мотивації, організації професійної діяльності, встановленню професійно виправданих взаємовідносин, формування колективної діяльності тощо.

3. Дидактичні уміння - оцінюються вміння по визначенню конкретних цілей навчання, вибору адекватних форм, методів і засобів навчання, конструювання службово - бойових ситуацій, поясненню навчально-виробничого матеріалу, демонстрації технічних об'єктів і прийомів робіт.

4. Комунікативні вміння - оцінюються інтегральні вміння, які включають перцептивні, експресивні, сугестивна, ораторські вміння.

5. Прогностичні вміння - оцінюються інтегральні вміння по прогнозуванню успішності службово - бойової діяльності, що включають

діагностику особистості і колективу, аналіз виробничих і службових ситуацій, побудови альтернативних моделей виробничої та службово - бойової діяльності, проектування розвитку особистості і колективу, контроль за процесом і результатом навчання, виховання і розвитку особового складу.

б. Гностичні вміння - оцінюються пізнавальні вміння в області придбання професійних знань, що передбачають отримання нової інформації, виділення в ній головного, узагальнення і систематизацію передового виробничого та службово-бойового досвіду, діяльності новаторів і раціоналізаторів.

В основному контроль і оцінка формування психологічної готовності майбутніх офіцерів технічного профілю проводиться із застосуванням методів котрі базуються на статистичній нормі, хоча в даний час все більшого поширення має критеріально - орієнтований підхід, тобто тести такого змісту (корти), в яких реалізується модель розумової діяльності, курсанта, що виконує навчальне завдання, яке має ключове значення в засвоєнні певного навчального розділу. Предметом аналізу в КОРТах є розумовий зміст, тобто що той хто навчається знає і вміє робити, вивчивши матеріал відповідного розділу навчальної програми. Викладач, використовуючи такі тести, отримує необхідну інформацію про досягнення поставлених цілей про ті частини навчальної програми, які курсант не засвоїв. Такий підхід ефективний в забезпеченні зворотного зв'язку. Корти, які поширені в США і інших країнах, орієнтовані на такі критерії, як рівень виконання і рівень майстерності і не аналізують психологічні умови, що забезпечують виконання критеріального завдання. Тому, в даний час, багатьма дослідниками здійснюється розробка КОРТів, критерієм в яких виступають психологічні умови виконання навчальної діяльності. КОРТи з психологічним змістом визначають рівень сформованості, у того хто навчається, необхідних розумових дій, його логіко-психологічну підготовленість до виконання навчальних завдань, що грає важливу роль у визначенні його готовності виконувати надалі професійні функції під час службово - бойової діяльності. Застосування викладачем КОРТів з психологічним змістом може допомогти йому виявити тих курсантів чий

розумовий розвиток не відповідає вимогам нормативів, визначити індивідуальний характер труднощів і намітити шляхи корекції.

На третій стадії, процес входження в професію (професійної адаптації), критеріями є: рівень розвитку професійно значущих якостей особистості, психологічний комфорт.

Висновки і пропозиції. Все вище розглянуті підходи до оцінки психологічної готовності майбутніх офіцерів технічного профілю базувалися на інформації одержуваної з кваліфікаційної характеристики, в якій повинні бути відображені основні вимоги до підготовки фахівця, сформульовані як професійно значущі характеристики (вміння і якості) фахівця необхідні йому для виконання професійних завдань, проте кваліфікаційна характеристика охоплює не в повному обсязі властивості фахівця як суб'єкта діяльності.

Ці неохоплені властивості є предметом досліджень в професіографії при розробці професіограми, як документа, що відображає умови і змістовну узагальнену характеристику професійної діяльності, а також її вимоги до особистості майбутніх офіцерів технічного профілю.

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що для повноцінної комплексної оцінки психологічної готовності майбутніх офіцерів технічного профілю необхідний аналіз професійної діяльності, її структури і функцій в співвіднесенні з потребами мотиваційної сфери особистості. Що і є предметом подальшого нашого дослідження.

Література:

1. Говоруха В. В., Ілляк О. О. Морально-психологічне забезпечення службово-бойової діяльності внутрішніх військ МВС України: [навч. посіб.] / В. В. Говоруха, О. О. Ілляк - Х.: Військ. інститут ВВ МВС України, 2002. – 280 с.
2. Боснюк В. Ф., Топчій В. О. Проблема прийняття рішень в ризиконебезпечних умовах діяльності / В. Ф. Боснюк., В. О. Топчій //

- Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. – Вип.17.–Харків, НУЦЗУ, 2015 – С.67-74.
3. Кучеренко С. М. Деякі сучасні підходи до психологічного забезпечення професійної діяльності рятувальників ДСНС України / С.М. Кучеренко // Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. – Вип.16.–Харків, НУЦЗУ, 2014 – С.125-132
  4. Кучеренко С. М., Кучеренко Н. С. Розробка комплексної програми психологічного забезпечення підготовки майбутніх офіцерів технічного профілю / О.А. Назаров /Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. – Вип. 22. – Харків, НУЦЗУ, 2017. – 245 с., С. 185 – 193
  5. Осьодло В. І. Психологія професійного становлення офіцера : [монографія] / В. І. Осьодло. – К.: «Золоті Ворота», 2012. – 463 с.
  6. Основи підготовки підрозділів спеціального призначення внутрішніх військ: [навч. посіб.] / За заг. ред. С. Т. Полторака. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2012. – 448 с.
  7. Приходько І. І. Засади психологічної безпеки персоналу екстремальних видів діяльності: [монографія] / І. І. Приходько. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2013. – 745 с.

Кучеренко С.М., Кучеренко Н.С. Психологическая готовность будущих офицеров технического профиля к организации служебно – боевой деятельности в особых условиях

В статье определяется состояние проблемы комплексной оценки психологической готовности будущих офицеров технического профиля к организации служебно - боевой деятельности в особых и экстремальных условиях. Рассматриваются некоторые подходы к ее решению с учетом последних достижений в области психологии труда, организационной психологии. Определяются компоненты, которые играют ведущую роль в преодолении конкретных трудностей профессиональной деятельности.

Предложен подход к комплексной оценки психологической готовности выпускника к профессиональной деятельности, который должен включать оценку следующих этапов - формирование профессиональных намерений, профессионального обучения и профессиональной адаптации. Каждый из этих этапов имеет свои особенности с применением подходов к их определению.

Ключевые слова: *психологическая готовность, служебно - боевая деятельность, особые условия деятельности, профессиональные намерения, профессиональное обучение, профессиональная адаптация.*

Kucherenko S.M. Kucherenko N. S. Psychological readiness of the future officers of a technical profile to organize service and combat activities in special conditions

The article defines the state of the problem of a comprehensive assessment of the psychological readiness of future officers of a technical profile to organize service and combat activities under special and extreme conditions. Some approaches to its solution are considered taking into account the latest achievements in the field of labor psychology, organizational psychology. The components that play the leading role in overcoming specific difficulties of professional activity are identified. The approach to a comprehensive assessment of the graduate's psychological readiness for professional activity is proposed, which should include an assessment of the following stages - the formation of professional intentions, vocational training and professional adaptation. Each of these stages has its own characteristics, with the application of approaches to their definition.

Key words: *psychological readiness, service - combat activity, special conditions of activity, professional intentions, professional education, professional adaptation*